כיתה ז' | ספרות | שיעור 3 מתוך 4 | 45 דק'

ממלכתי וחמ"ד: הסיפור מופיע ברשימות היצירות של משרד החינוך לחטיבת הביניים, בממלכתי לכיתה ז' ובחמ"ד לכיתות ז'-ח' (בנושאים "זהות ושייכות" ו"חגים ומועדים: סליחות"). בדקו את רשימת היצירות של בית הספר ושל הפיקוח בזרם שלכם.

"וואסיל" והאלמנה: חסד בסתר והפואנטה

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את המפגש בין הרבי לאלמנה ויסבירו מה הרבי נותן לה מעבר לעצים
- התלמידים יבינו את המושגים פואנטה ודמות מתפתחת, ויסבירו את המשפט שבסוף הסיפור
- התלמידים יסבירו את שם הסיפור ואת הקשר בין הסליחות למעשה החסד

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה מקרב אדם "למעלה" יותר: תפילה בבית הכנסת, או מעשה טוב בסתר לאדם אחד?

בשיעור 3 התשובה של הסיפור מתגלה. שואלים: האם הסיפור עונה על השאלה הגדולה, ומה התשובה שלו?

📖 הסבר למורה

הרבי מגיע לבית קטן ורעוע, דופק בחלון ומציג את עצמו ברוסית כ"וואסיל", איכר שמוכר עצים בזול. בבית שוכבת אלמנה חולה וענייה. היא אומרת שאין לה כסף ושאינה יכולה לקנות בהקפה, והרבי "מתקצף" עליה: אני, איכר, בוטח בך ונותן לך הקפה, ואת לא בוטחת באלוהים שימציא לך שש אגורות? הוא גם מסיק לה את התנור, ובזמן העבודה אומר בלחש את שלושת הפזמונים של סליחות היום.

ההפתעה (הפואנטה) היא כפולה: הרבי לא "עולה למרום" במובן שהחסידים דמיינו, וגם לא גזלן, כפי שחשד הליטאי. הוא עושה מעשה חסד בסתר, ובאותו זמן מתפלל. הליטאי, שבא ללעוג, הופך לאוהב ומאמין (דמות מתפתחת). והמשפט האחרון, "מי יודע אם לא למעלה מזה!", הופך את שם הסיפור: "למעלה" הוא כבר לא מקום בשמים, אלא מדרגה רוחנית. אפשר לפרש שלדעת הליטאי מעשה החסד של הרבי גבוה אפילו יותר מעלייה לשמים.

כדאי לשים לב לדרך שבה הרבי שומר על כבודה של האלמנה: הוא לא נותן לה צדקה אלא "מוכר" בהקפה, הוא מתחפש כדי שלא תדע מי עוזר לה, והוא מחזק את הביטחון שלה באלוהים. זו דוגמה לרעיון המוכר מהמסורת, שמתן בסתר הוא מדרגה גבוהה של צדקה (פרשנות שקושרת את הסיפור למקורות; בסיפור עצמו המושג לא מופיע).

📚 הקטע הנלמד (מתוך פרויקט בן-יהודה)

מילים קשות: **סימטא** = סמטה; **רעוע** = עומד ליפול; **לשון הנכרים** = כאן: רוסית או אוקראינית; **בלויי סחבות** = בגדים קרועים; **בהקפה** = לשלם אחר כך; **מתקצף** = כועס; **שגיא כוח** = רב כוח; **סתם את התנור** = סגר את התנור; **פזמון** = כאן: אחד הפיוטים בסליחות.

"אם לא למעלה מזה": הבית של האלמנה והסוף

והצדיק אוחז את דרכו בלאט, ובא לאיזו סימטא חשכה, ונגש אל בית קטן רעוע, ויעמוד מאחרי החלון, וידפוק בשמשותיו בלאט.

והליטוואַ"ק שומע, שמתוך הבית קורא קול של אשה חולנית:

– מי שם?

– ושהצדיק עונה בלשון הנכרים:

– יאַ![1]

והאשה שואלת:

– קטוֹ יאַ?[2]

והצדיק עונה:

– וואסיל.

– וואסיל? איזה וואסיל? ומה אתה רוצה, וואסיל?

והצדיק אומר לה, והכול בלשון האכרים, שיש לו חבילת עצים למכירה, שימכור לה בזול.

ואינו מחכה למענה האשה, ועובר אל הדלת, ופותח אותה, ונכנס לבית.

והליטאי מתגנב אחריו.

לאור הלבנה רואה הוא חדר קטן ונמוך, שברי כלי-בית, ובמטה – אשה חולנית מכוסה בבלויי-סחבות.

והחולנית שואלת באנחה:

– אבל במה אקנה, וואסיל? אין כסף לאלמנה עניה!

והצדיק המתחפשׂ עונה, שיתן לה בהקפה; ושבסך-הכול מבקש הוא שש אגורות!

אבל האשה אומרת, שאינה יכולה לקבל בהקפה, שאין לה שום תקוה להשׂיג מעות ולשלם.

– מאין יבוא עזרי? – נאנחה האשה.

והצדיק, שהניח כבר את החבילה לארץ, מתקצף עליה:

– הוי, יהודיה פתיה! אַת אשה קטנה וחולנית, וימיך ספורים, ואני בוטח בך, ונותן לך בהקפה שש אגורות! ולך אֵל גדול ורחמן, שׂגיא כוח וחי לעולמים, ואינך בוטחת בו, שימציא לך שש אגורות?

– ומי יסיק לי בתנור? – נאנחת האשה – מי יודע, מתי ישוב בני מעבודתו בלילה?

והצדיק עונה, שהוא יסיק לה...

והוא אומר ועושׂה...

ובשעה שהכניס העצים לתוך התנור, זימר בלחש את הפזמון הראשון מסליחות היום...

ובהבעירו את העצים, אמר את הפזמון השני...

ואת הפזמון השלישי אמר, כאשר סתם את התנור.

– – –

והליטוואַ"ק נהפך לבבו לאהוב את הצדיק ולהאמין בו, ומאז היה נוסע אליו פעמַים מדי שנה בשנה.

וכשהיה שומע מספרים, שהצדיק עולה בימות הסליחות למעלה, לא צחק עוד והיה אומר:

– מי יודע אם לא למעלה מזה!

[1] אני! [רוסית] · [2] מי (זה) אני? [רוסית] (הערות פרויקט בן-יהודה)

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במקור במפורש, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא הדרך היחידה.

כתוב: "ולך אֵל גדול ורחמן, שׂגיא כוח וחי לעולמים, ואינך בוטחת בו, שימציא לך שש אגורות?"

פירוש אפשרי (פרשנות): הרבי לא רק נותן עצים; הוא מחזק את האמונה והביטחון של האלמנה (פרשנות).

כתוב: "– מי יודע אם לא למעלה מזה!"

פירוש אפשרי (פרשנות): הליטאי מתכוון שמעשה החסד של הרבי גבוה אפילו יותר מעלייה לשמים. זה הפירוש המקובל לסוף הסיפור, ויש תלמידים שיציעו פירושים נוספים.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: הקטע מודפס, לוח, דף עבודה

1. פתיחה: חוזרים לניחושים מהשיעור הקודם: לאן הרבי הולך עם העצים? (4 דקות)
2. קריאה בתפקידים: מספר, הרבי ("וואסיל"), האלמנה. קוראים את הקטע מהבית הרעוע עד הסוף. (10 דקות)
3. עבודה בקבוצות: (1) מה הרבי נותן לאלמנה? מצאו לפחות שלושה דברים (עצים, הקפה, הסקה, עידוד, כבוד). (2) למה הוא אומר את הסליחות דווקא בזמן העבודה? (10 דקות)
4. מליאה: הפואנטה והדמות המתפתחת. משווים את הליטאי בפתיחה ("וימלא פיו צחוק") לליטאי בסוף ("לא צחק עוד"). מה גרם לשינוי? (9 דקות)
5. מליאה: מה פירוש "למעלה מזה"? למה זה שם הסיפור? חוזרים לשאלה הגדולה. (7 דקות)
6. דף עבודה וכרטיס יציאה. (5 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. באיזה שם מציג את עצמו הרבי לאלמנה, ובאיזו שפה הוא מדבר?
2. כמה כסף מבקש הרבי על העצים, ואיך האלמנה אמורה לשלם?
3. מה עושה הרבי בזמן שהוא מסיק את התנור?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לדעתכם, הרבי לא נותן את העצים במתנה, אלא "מוכר" בהקפה?
2. מה פירוש המשפט "מי יודע אם לא למעלה מזה!"? איך הוא קשור לשם הסיפור?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם לדעתכם מעשה טוב בסתר שווה יותר ממעשה טוב שכולם רואים? נמקו.

🏁 סיכום השיעור

כל תלמיד חוזר לפתק מהשיעור הראשון (התשובה לשאלה הגדולה) וכותב מתחתיו: "אחרי הסוף אני חושב/ת ש...". משתפים שלושה-ארבעה תלמידים.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. פואנטה היא: _____
2. דבר אחד שהרבי נתן לאלמנה מלבד העצים: _____

💡 הערות למורה

כדאי לשים לב לתלמידים שישאלו "למה הרבי משקר ואומר שהוא וואסיל?". זו שאלה טובה לדיון: אפשר להבחין בין שקר שפוגע לבין הסתרה ששומרת על כבודו של אחר.

בכיתות חמ"ד אפשר לקשר לסליחות ולתפילה, ולמקורות על מתן בסתר. בכיתות ממלכתיות אפשר להרחיב בשאלה מה הופך אדם ל"צדיק" בעיני אחרים.

למתקשים: לתת את רשימת הדברים שהרבי נותן לאלמנה כבחירה מרובה. למתקדמים: למצוא בסיפור שני מקומות שבהם יש אירוניה.

📝 בדף העבודה

חסד בסתר והפואנטה: 7 שאלות על המפגש, הסוף ושם הסיפור, ומחוון מלא בעמוד השני.

בסוף הדף ★ שאלת אתגר, ויש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, משפטי פתיחה, פחות שאלות, ומחוון משלה). בסוף כל דף: כרטיס יציאה.

מקורות

- י"ל פרץ, "אם לא למעלה מזה", מתוך פרויקט בן-יהודה: benyehuda.org/read/1121. פרץ נפטר ב-1915, והיצירה בנחלת הכלל; הנוסח העברי מובא בפרויקט תחת שמו של פרץ.

מחוון: וואסיל והאלמנה: חסד בסתר והסוף

1. א. וואסיל.
2. האלמנה: אין לה כסף, היא לא יכולה לקבל בהקפה כי אין לה תקווה לשלם ("מאין יבוא עזרי?"). הרבי כועס ואומר: אני בוטח בך ונותן לך בהקפה, ולך יש אל גדול ורחמן ואינך בוטחת בו שימציא לך שש אגורות?
3. למשל: הקפה (לשלם אחר כך) במחיר זול; הסקת התנור; עידוד וחיזוק הביטחון באלוהים; שמירה על כבודה (היא לא יודעת שזה הרבי ולא מקבלת צדקה).
4. הראשון; השני; השלישי.
5. בתחילה: "וימלא פיו צחוק", "ומצחק הליטוא"ק". בסוף: "נהפך לבבו לאהוב את הצדיק ולהאמין בו", "לא צחק עוד". הליטאי הוא דמות מתפתחת: מלעג להערצה.
6. הליטאי אומר שהרבי אולי עולה אפילו גבוה יותר מהשמים, כי מעשה החסד שלו הוא מדרגה רוחנית גבוהה עוד יותר. זה שם הסיפור כי זו הפואנטה, והיא משנה את המשמעות של "למעלה": לא מקום, אלא מדרגה. לקבל פירושים מנומקים נוספים.
7. למשל: (1) החסידים חושבים שהרבי בשמים, והוא בעצם בבית עלוב של אלמנה. (2) הליטאי בא ללעוג ולהוכיח שהרבי לא צדיק, ובסוף הופך לחסיד שלו. (3) הליטאי חושד שהרבי "גזלן", והוא בעצם נותן. (4) האיכר הגוי, לכאורה, מחזק את האמונה של היהודייה.